

כפר העגונות אוסף מקורות עם פירושים בירורים והערות מאת יצחק זאב כהנא.
הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ד.

הספר מוקדש לזכרו של הרה"ג ש. ד. כהנא זצ"ל „שפעל הרבה לטובת העגונות“. במלים אלה יש כעין רמז למה שפירש ר' אבא בר כהנא על הפסוק ורת השמש ובא השמש... עד שלא ישקע שמשו של צדיק זה מזריח שמשו של צדיק אחר (מ"ר). מה שפעל הגאון הנ"ל למעשה רוצה הספר שלפנינו לעשות להלכה: כמו שעד עכשיו מציון יצאה הצלה „לנשים העלובות הללו“ כך בעתיד מציון תצא „תורת העגונות“; מעתה, ודאי לא ימצא מורה הוראה בישראל שיפסוק הלכה למעשה בלי לעיין באוסף המקורות הזה על בירוריה, פירושיה והערותיה. —

המבוא, בן 70 עמודים בערך, מהווה כעין ספר מיוחד. הוא מתאר בפרוטרוט כל צדדי השאלה ונקודת המוצא שממנה יצאו כל הפוסקים בזמן שנגשו לפסוק הלכה כזו. לקט הדינים מבוסס על הספרות הרחבה על נושא זה, החל מהמשנה עד החשובה האחרונה שבזמננו. במשך מאות שנות הגולה התקיימו אלפי דיונים בעניני עגונה, הן בצורת ספרים מיוחדים וקונטרסים, הן בתוך ספרי תשובות של גדולינו. לכן מציע לנו המחבר בתחילת דברי המבוא רשימה של ספרים המוקדשים בשלימותם או בחלקם לשאלה זו — עד כמה שהם עמדו לרשותו בעיבוד החומר בירושלים ת"ו. מרשימה זו (ועוד יותר מ„המפתח“ בסוף הספר) יוצא, שאין תקופה ואין ארץ ששאלת עגונה לא עלתה בהן על שולחן הפוסקים. — בכל הדיונים מורגש — בהתאם לאופיה המיוחד של שאלת העגונות — נוסף על השאיפה, המובנת מאליה, למצוא אמיתה של תורה, עוד הצורך לפסוק בהלכות אלה להתגבר על שתי נטיות מתנגדות זל"ז: מצד אחד, החרדה לא להכשל ח"ו באיסור החמור של אשת איש, מה שעלול להביאי להחמיר בפסק; ומצד שני עומדת לפניו „האשה העלובה“ ועליו להצילה מכבלי העגון, בבחינת „כעין הצלת נפש בישראל“, המהווה סיבה מספקת להקל בדין במדת האפשרות. — זהו באמת הגורם לריבוי הספרות דוקא על סימן י"ז זה שבאה"ע; מובן היטב, שמי שעומד להתיר עגונה לא יעשה את זה בלי לנמק את פסקו בכתב, ורובם ככולם גם לא נתנו את ההיתר למעשה אלא אם יסכימו גדולי הדור לדעתם, דבר שהביא לידי זה, שעוד אחד או אפילו יותר חוו את דעתם בכתב על אותו המקרה. לא חסרו בין הפוסקים כאלה, שהתנגדו לריבוי הספרות, מתוך הטענה, שזה עלול לבלבל את המעיין; ברם, המחייבים גרסו „תשועה ברוב יועץ“. המחבר מביא כמה דוגמאות להשקפות השונות בנקודה צדדית זו, יש והוא גם מסדר את המקרים לפי ביטויים בולטים בדברי הפוסקים, שבהם הביעו את דעתם יהשקפתם. כן, למשל, הוא מביא (עמ' 36) שלשה מקרים שבהם מודגש שכדאי להתיר מפני שהאשה „רכה בשנים“; בעמ' 38—40 אנו מוצאים כתריסר דוגמאות לזה, שהרבנים כאילו מתנצלים שבכלל מטפלים בשאלה זו מפני שהמת או העגונה גרו בגבול שפוטים: מהם שלש פעמים „הוא קרוב אל החלל“, כמה פעמים העגונה „מבנות עירי“ (או „גבוליי“) וכר. נדמה לנו, שבזה הוא מפרט

קצת על המדה: הלא ידוע, שבכל הספרות של המאות האחרונות, ביטוי מוצלח נעשה לפתגם החוזר בכל הזדמנות. בזה אין יותר מנימה סגנונית, שלא נוגעת בברור ההלכה. חומר כזה יכול לענין את הבלשנים אולם אין לו ערך גדול למטרת הספר. אמנם, דרך אגב, מתאר המחבר לפעמים גם את יסודות השאלה, ומוה גם תועלת לחוקר ההלכה למעשה. —

אין באפשרותנו להעתיק פה סרטים נוספים מהמבוא החשוב. נסתפק בזה להזכיר עוד דוגמא יפה לכוחו של המחבר לסדר ענין רב־צדדי כזה: הוא מדגיש, שישנם ארבעה סוגים של עגונות (עמ' 1/14): א) עיגון שנגרם ע"י גירושין ב) אשה שלא יכולה לקבל חליצה, ג) עיגון שנגרם ע"י שלא ידוע אם בעל האשה עוד חי (זהו "סתם עיגון"), ד) עיגון שנגרם ע"י שחוששין לישא גרושה או אלמנה (דבר שאין לו מקור בש"ס ופוסקים). המחבר מטפל בגופו של הספר רק במקרה השלישי, וכרך זה כולל רק את שאלת הנאמנות של העדים, היות תוהי שאלת היסוד. —

המחבר קובע — דבר שיש לו חשיבות מיוחדת כלפי המתנגדים לדת תורה"ק — ש"כמעט בכל המקרים הנזכרים הותרו הנשים להנשא". מי מומחה יותר להעיד בדבר מהמחבר שלנו, שעיבד את כל החומר מוזמן המשנה ועד תקופתנו אנו! בכלל זה הוא גם מזכיר את פעולת ה"מרכז לעניני עגונות המלחמה" (העולמית השניה) בירושלים.

ב"פנים" של הספר מסודרים המקורות עפ"י סדר כרונולוגי עד תקופת השר"ע; המקורות שלאחר זמן זה מסודרים בנפרד כסדר, רק המקור "המסכם את השטות" הובא בסוף כל ענין וענין. — המקורות האלה מסובבים ב"פירושים" ו"ברורים". בזה הלך, כנראה, המחבר בעקבות של כמה מהאחרונים שהוציאו פירושים מיוחדים להלכות שלמות בצורה זו: למשל, ר' יעקב ליסא בספרו מקור חיים על הל' פסח, ר' מנחם קארגויא מפירדא בספרו גידולי טהרה על הל' מקוואות, ועוד.

כנזכר, הכרך הראשון הזה, כולל רק את דיני עדות אשה, חוץ ממקרים בלתי תקינים (זמן מלחמה, מים שאין להם סוף וכו'). בהתאם לזה, ישנם שני חלקים לספר: א) הכשרים לעדות אשה, ב) הפסולים לעדות אשה (חמש נשים).

ב"פירושים" הוא מביא את ההסברים למקורות מתוך ספרי הראשונים והאחרונים (בכללן אלה הנמצאים במפרשי הש"ס או דרך אגב בספרי הלכה, עד כמה שהם נוגעים לברור ההלכה). אחרי כל הנאמר יש להעיר שאל יחשוב הקורא, שעבודה זו היא רק מלאכת מלקט ואוסף; לפנינו פה "מלאכת מחשבת" במלוא מובן של המלה. שלש סגולות נחוצות לעבודה כבירה כזו, והן משולבות אצל הרב כהנא: 1) ידיעת החומר, 2) בחירת החומר וסדרו, 3) סגנונו. בקצור מתאים הוא מוסר את הדברים באופן שיהיו מובנים לכל מעיין בספר. בשלשתן הוא מגלה כשרונות יוצאים מן הכלל, כי: 1) הוא לא מסתפק בחומר ש"על המקום" ז. א. במפרשי הש"ס או בחשובות לסי' י"ז, הוא בהרבה מקומות ממרחק יביא לחמו. 2) המחבר בעצמו מתאר את הקושי שעמד לפניו כשהיה עליו להחליט, מה להכניס לברורים ומה לפירושים. פי כמה וכמה בודאי היו הקשיים בשעת בחירת וסדר החומר עד שכל דבר על מקומו יבוא בשלו. 3) היות והמחבר עפ"ר לא מביא את הפירושים בלשונם

המקורי, גם הסגנון הוא חכמה ומלאכה גם יחד. — דברים אלו צריכים להאמר במדה כפולה ומוכפלת ע"א ה"ברורים", שבהם נתן כמובן רק תמצית דברי הקודמים; חרץ מזה הוא מוסיף פה גם חדושי תורה משלו. —

אסילו ה"הערות" בשולי כל עמוד, חורגות במדה ידועה ממסגרת של "מראה מקומות", כי פה ניתן במקרים אחדים "כעין מבוא" לפרק החדש שבמקורות. —

בסוף דברינו, נביע את תקותנו שהכרכים הבאים, שעליהם מרמז המתברר בין השורות, יופיעו בקרוב ובאותו הדור חיצוני, שמוסד הרב קוק נתן לכרך זה.